

KRIMINALITETENS UDVIKLING I DANMARK 1950-82

AF FLEMMING BALVIG

Udgangspunktet for denne artikel er året 1950.

Hvis historien betragtes som en række af lige lange år er 1950 ikke længe siden. Perioden fra 1950 til 1982 – en halv menneskealder – er i dette perspektiv en uendelig lille del af den *historiske tidslinie*.

Den historiske tidslinie er imidlertid ikke den måde tid almindeligvis opleves på. For nulevende er en halv menneskealder *oplevelsesmæssigt* længe siden. 1950 er så længe siden, at kun et mindretal af den nulevende befolkning kan have nogen personlig erindring om dette år. Den store del af befolkningen står uden mulighed for at foretage konkrete personlige sammenligninger mellem 1950 og 1982. Herunder nærværende forfatter. Man (vi) må ty til sekundære kilder. Dog ikke kun bøger og andet overleveret dødt materiale. 1950 og perioden her omkring kan, hvis hukommelsen rækker til, huskes og beskrives af hver tredje dansker. Længere er det altså heller ikke siden. Hver tredje nulevende dansker var mindst 15 år gammel i 1950.

Et tredje perspektiv er det *hverdagsmæssige*. 1950 er i mange henseender længe siden, hvis hverdagslivet dengang sammenlignes med hverdagslivet i dag, for en stor del af befolkningen. Her kan blot fremhæves enkelte centrale forskelle.

I 1950 var det således fysisk umuligt at bruge tid på fjernsyn. Det eksisterede ikke. I dag anvender danskere i gennemsnit mere end 10 timer ugentligt på TV-kiggeri. Det er hver fjerde time af den ledige tid (Kühl & Munk, 1976).

I 1950 var weekenden for de fleste kun det halve af i dag. Arbejde om lørdagen var det almindelige. Arbejdsugen var på 48 timer mod vore dages 40 timer. Den årlige ferie var på 2 uger mod vore dages 5 uger.

I 1950 var der flere heste end biler. Hestebestanden er siden reduceret til en tiendedel og antallet af biler er næsten tildoblet.

Centrale træk ved en bestemt periode i et samfunds udvikling forsøges ofte indfanget ved enkle etiketteringer. Blandt de etiketter, der er kommet til på denne side af 1950, kan vi således i flæng nævne det motoriserede samfund, industrisamfundet, servicesamfundet, funktionærsamfundet, sovebysamfundet, fritidssamfundet, datasamfundet, informationssamfundet, det barnløse samfund, velfærdssamfundet, kommunikationssamfundet, rumalderen,

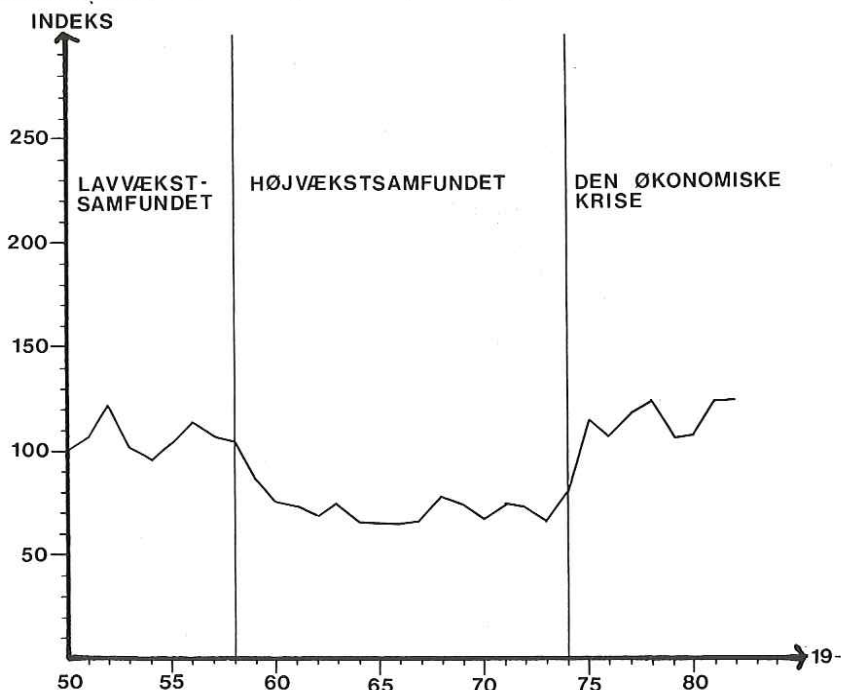
Anvendt hver for sig repræsenterer disse overskrifter simplificerede og forgro-

vede billeder, men betragtet i sammenhæng indfanger de alligevel dominerende tendenser i den omfattende forandring af tilværelsens præmisser, der er foregået. På ganske mange af tilværelsens områder kan vi se, hvordan fænomener i hverdagen, der var helt eller næsten utænkelige i 1950, er blevet til selvfølgeligheder i 1982.

Det ville være forunderligt, om så store og omfattende ændringer af tilværelsens præmisser ikke gav sig udslag i mængden og karakteren af sociale afvigelser og problemer, herunder kriminalitet. Det er da også tilfældet.

Hensigten med denne artikel er i hovedsagen ikke at forsøge at give konkrete og specifikke forklaringer på specielle former for kriminalitet, men mere at undersøge i hvilket omfang og hvordan den generelle samfundsudvikling afspejler sig på kriminalitetsbarometeret i Danmark i perioden efter anden verdenskrig.

Til dette formål har vi behov for måder at karakterisere samfundsudviklingen på mellem 1950 og 1982. På et stort antal af de variable, der almindeligvis anvendes til karakteristik af samfundsudviklingen, finder man to klare brud. Det første ligger omkring 1957/59, hvor *lavvækstsamfundet* afløses af *højvækstsamfundet*, og det andet omkring 1973/75, hvor højvækstsamfundet afløses af den

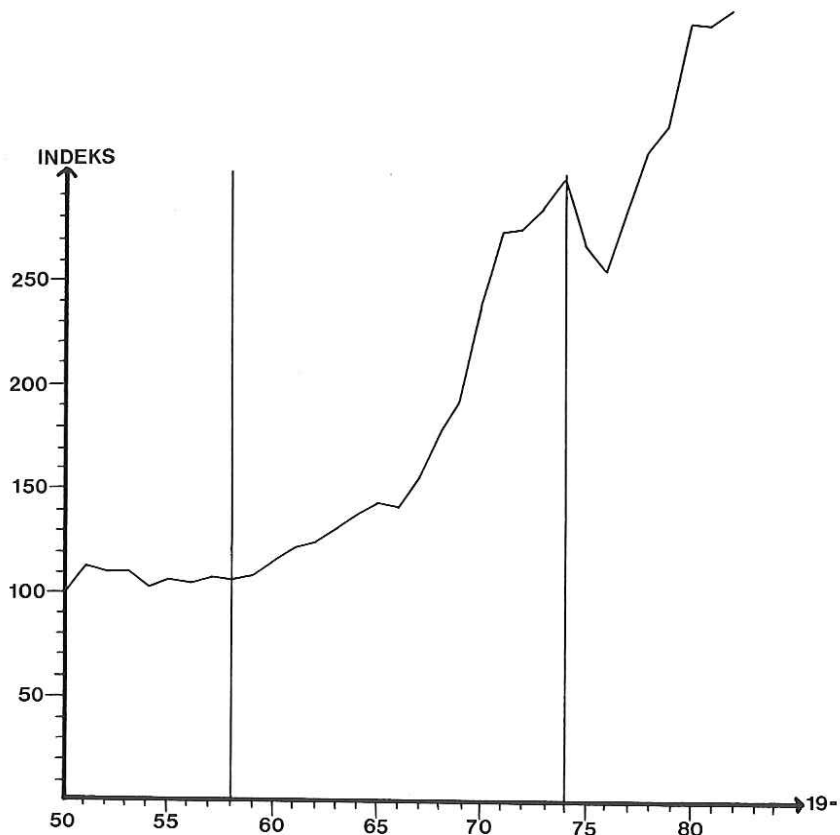
Figur 1. Arbejdsløshedsprocentens udvikling i Danmark, 1950-1982 (indeks, 1950 = 100).

økonomiske krise. Figur 1 illustrerer periodernes afgrænsning og særpræg ud fra arbejdsløshedens udvikling og niveau.

Vi har tilsvarende behov for et generelt kriminalitetsbarometer og har her valgt at fokusere på udviklingen i det antal registrerede straffelovsovertrædelser der ved anmeldelse eller på anden måde kommer til politiets kundskab, i det følgende alene benævnt anmeldte straffelovsovertrædelser. Udviklingen på dette kriminalitetsbarometer fremgår af figur 2.

Sammenholdes samfundsudviklingen (i figur 1) med kriminalitetsudviklingen (i figur 2) kan man uden videre se, at de brud der karakteriserer den første også ledsages af brud i den sidste.

Lavvækstsamfundet er således karakteriseret ved et stagnerende kriminalitetsniveau, højvækstsamfundet ved stigende kriminalitet og den økonomiske krise

Figur 2. Anmeldte straffelovsovertrædelser i Danmark 1950-1982 (indeks, 1950 = 100).

ved et ustabil kriminalitetsbarometer, der først viste et fald men senere en stigning.

I forsøg på nærmere at forstå disse sammenfald kan det være væsentligt at gøre opmærksom på, at sammenfaldet er det samme med en række *andre* sociale problemer end kriminalitet.

Antallet af selvmord, eksempelvis, udviser også stagnation i lavvækstsamfundet, en stigning i højvækstsamfundet og ustabilitet under den økonomiske krise, en ustabilitet der i øvrigt har ganske samme karakter som kriminaliteten, d.v.s. de første år et fald og senere en stigning.

Kriminalitet i lavvækstsamfundet, 1950-58

Stagnationen i de anmeldte straffelovsovertrædelser fra 1950 til 1958 er ikke kun karakteristisk for det samlede antal, men også for de større undergrupper af forbrydelser såsom tyverier, voldskriminalitet og sædelighedskriminalitet.

Når man tager i betragtning, at der samtidig skete en mindre stigning i folketallet, bliver stagnationen til et svagt fald. Konturerne af et sådant fald i straffelovskriminaliteten fremtræder endnu klarere, hvis man ser på antallet af domfældelser. Disse faldt for mændenes vedkommende med 21 % fra 1950 til 1957.

Tendenserne i efterkrigsårene lader sig fortolke indenfor den klassiske kriminologiske forståelsesramme, den økonomisk-materielle. Denne forståelsesramme er vel folkeligt ligeså gammel som menneskeheden. Forskningsmæssigt går den tilbage til den snævre sammenhæng mellem rugpris og tyverier i forrige århundrede og mellem realløn og total kriminalitet i begyndelsen af dette århundrede.

Når de økonomiske og materielle livsbetingelser bedres, så falder kriminaliteten. Det er den økonomisk-materielle forståelsesrammes enkle hovedbudskab.

Årene umiddelbart efter anden verdenskrig var præget af relativ hurtig vækst. I løbet af blot et par år steg realtimelønnen med 25 % og arbejdsløsheden lå på kun 5-6 %. Parallelt med denne udvikling reduceredes den anmeldte straffelovskriminalitet med omkring en trediedel fra kriseåret 1943 til efterkrigsåret 1950.

Opbremsningen af faldet i kriminaliteten ved overgangen til 50'erne skete også parallelt med en betydelig opbremsning i den økonomiske udvikling. Den økonomiske vækstrate reduceredes til det halve og arbejdsløsheden fordobledes til et niveau på omkring 8-10 %. De følgende 8-9 år blev som nævnt en periode præget af meget langsom og moderat økonomisk vækst, et lavvækstsamfund. Over hele denne periode steg realtimelønnen kun i alt med godt 20 %. Men økonomisk-materiel vækst var der dog og kriminalitetens faldende tendens forsvandt tilsyneladende heller ikke helt.

Også konjunkturelle sammenhænge i overensstemmelse med den økonomisk-materielle forståelsesramme lader sig iagttage. En relativ kraftig stigning i krimi-

naliteten i 1951 i forhold til 1950, der både fremgår af anmeldelsestal og domfældelsestal, skal således muligvis ses i relation til en ret følelig økonomisk stramning, som gjorde sig gældende i netop dette år (Christiansen & Pal, 1965). Den økonomiske forringelse i 1951 ramte især de i forvejen dårligst stillede befolkningsgrupper.

Af de konkrete materielle vilkår, der i lavvækstperioden såvel opmærksomhedsmæssigt som reelt kan siges at have haft særlig betydning for kriminaliteten, er de to B'er, Boligen og Bilen, de vigtigste. Det er blevet sagt, at Boligen og Bilen var det stof, 50'ernes drømme blev lavet af (Hammerich, 1977).

Efterkrigsårene var præget af *boligmangel* og et meget stort antal boliger af yderst ringe kvalitet. Boligen repræsenterede dengang i langt højere grad end i dag en fællesnævner for de materielle vilkår, et reelt udslag af den øvrige materielle situation. Det afspejler sig i de stærke sammenhænge, der dels var mellem boligvariable indbyrdes og dels mellem boligvariablene på den ene side og andre socioøkonomiske variable på den anden.

Reelt er der også påvist stærke sammenhænge mellem boligsituationen i denne periode og forskellige former for sociale problemer, herunder kriminaliteten.

Fra de skiftende regerings side fik boligspørgsmålet en høj prioritering og der var almindelig forståelse for, at en rimelig boligsituation virkede forebyggende på sygdomme og kriminalitet. I slutningen af perioden, hvor drømmen om en bedre bolig begyndte at nærme sig virkelighedens rækkevidde, gav den daværende socialminister udtryk for, at »hvis man kunne løse boligproblemet, ville halvdelen af børneforsorgens problemer være løst«.

I 1949 fastslog en sociolog, at *bilen* en dag ville blive boligens tredje rum. Bilen kom i løbet af 50'erne i stigende grad til at fremstå som det mest udprægede velstandssymbol, og det blev for flere og flere et reelt, men omdiskuteret og konfliktyldt valg, om familiens råderum skulle forsøges udvidet med et barneværelse eller en bil. Fra 1950 til 1958 fordobledes antallet af biler godt og vel, men stadig i 1958 var det dog udpræget køretøjet for de få: Én personbil for hver 13 indbyggere.

Samtidig med det fordoblede bilantal skete der en fordobling i antal trafikulykker med personskaade og noget tilsvarende i antal domme for spirituskørsel (Jepsen & Pal, 1969).

Biltyverier synes dog ikke at have været i fokus for den kriminalpolitiske debat i denne periode i samme grad som i mange andre lande. Det afspejler sig bl.a. ved, at interessen ikke har været stor nok til at få udskilt biltyverier som en særlig kategori i kriminalstatistikken. Det sker først fra 1960.

Under ét adskiller brugstyverier sig fra de øvrige tyverier og den øvrige kriminalitet i det hele taget ved at være stigende i 50'erne. Det kan godt nok ses på baggrund af motorismens indtog, men tilsyneladende ikke så meget bilismen

som den endnu mere eksplosive vækst i de motoriserede cykler, knallerterne. Disse introduceredes på det danske marked så sent som i 1948, men ved lavvækstperiodens slutning var der lige så mange knallerter som biler, og vurderet ud fra tal for København seks gange så mange knallerttyverier som biltyverier (Nordskov Nielsen, 1962).

Kriminalitet i højvækstsamfundet, 1958-74

Årene sidst i 50'erne må ses som overgangen fra en i europæisk sammenhæng lav til en periode med usædvanlig hurtig økonomisk vækst. Fra 1958 til 1970 er den årlige økonomiske vækstrate i gennemsnit dobbelt så stor som for perioden fra 1950 til 1958. På blot to år, fra 1958 til 1960, halveredes arbejdsløsheden og det meste af perioden frem til først i 70'erne var præget af meget ringe arbejdsløshed.

Målt som totaler eller i gennemsnit er det uomtvisteligt, at danskernes materielle og økonomiske levevilkår i højvækstsamfundet undergik en meget hurtig og meget stærk forbedring.

Det er ligeså uomtvisteligt, at kriminalitetsudviklingen betragtet på denne baggrund ikke lader sig fortolke ud fra en simpel og traditionel økonomisk-materiel forståelsesramme. Ud fra denne skulle man have ventet et betydeligt, og i forhold til 50'erne intensiveret, fald i kriminaliteten. Men det gik anderledes. *Meget* anderledes. Fra 1958 til 1974 blev antallet af anmeldte straffelovs-overtrædelser næsten *tredoblet*.

Er stigningen da reel, eller er den blot udtryk for, at mørketallet er blevet mindre, f.eks. på grund af en øget anmeldelsestilbøjelighed? Svaret på dette spørgsmål *kan* være forskellig for forskellige forbrydelsestyper.

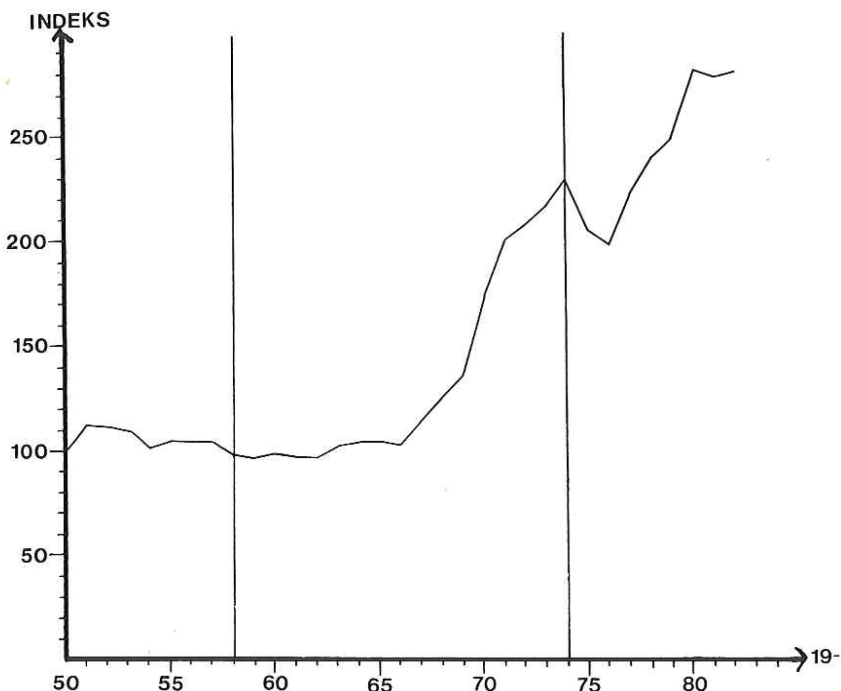
Stærkest var stigningen fra 1958 til 1974 for de anmeldte *tyveriers* vedkommende, 200 %. Det er tvivlsomt om den første del af stigningen er reel, fra slutningen af 50'erne til 1960. Visse ændrede forsikringsforhold kan have medført et forholdsvis større antal tyverianmeldelser (Nordskov Nielsen, 1962) og i nye regler omkring kriminalstatistikken med virkning fra 1. januar 1960 indskærpedes det bl.a., at der skulle ske særskilt registrering af hver enkelt strafbart forhold. Denne statistikomlægning gør det iøvrigt mest hensigtsmæssigt at bruge 1960 fremfor 1958 som udgangspunkt for denne periode. De anmeldte tyverier steg fra 1960 til 1974 med 171 %.

Ligeledes er stigningen i den sidste del af perioden, fra 1972 til 1974, formentlig ikke reel. Her er vi på lidt sikrere grundlag, idet der for begge disse år er foretaget repræsentative undersøgelser af mulige ofre for tyveri i befolkningen. Disse undersøgelser peger i retning af, at tyverierne som helhed ikke steg fra 1972 til 1974 (se note 1). Stigningen i de anmeldte tyverier skyldes alene en øget anmeldelsestilbøjelighed.

For perioden her imellem har man peget på den mulige effekt på anmeldelsestilbøjeligheden af en øget forsikringsbeskyttelse i tilfælde af tyveri (Knudsen, 1973).

Man kan dog også pege på at de anmeldte tyverier, der steg mest, var biltyverier og indbrudstyverier, hvor anmeldelsestilbøjeligheden næppe har ændret sig, men derimod ligget på et højt niveau gennem hele perioden. Det kan derfor næppe bestrides, at selve *tendensen* og *tyngden* i stigningen i de anmeldte tyverier i højvækstsamfundet er reel.

De anmeldte *voldsforbrydelser* steg fra 1960 til 1974 med 80 %. Også her har det været foreslået, at dette kunne skyldes en øget anmeldelsestilbøjelighed. Baggrunden skulle være, at befolkningen er blevet mere ømskindede, ængstelige og sarte. Igen kan man dog pege på, at de alvorligste former som f.eks. drab, hvor

Figur 3. Indeks over udviklingen for forholdet mellem anmeldte straffelovsovertrædelser og antal mænd i aldersklassen 15-24 år, 1950-1982 (indeks, 1950 = 100).

Noter: Kurven er baseret på konstruktionen af to simple indeks, A og B. A er et indeks over straffelovsovertrædelser, 1950 = 100. B er et indeks over antal mænd i aldersklassen 15-24 år, 1950 = 100. Kurven repræsenterer da værdierne af $(A:B) \times 100$.

mørketallet er lille og ikke har ændret sig, er steget mindst ligeså stærkt som de mindre alvorlige former.

På voldsområdet er der også gennemført undersøgelser af det faktiske antal ofre. En sammenligning mellem to undersøgelser fra henholdsvis 1971 og 1974 viser, at der i dette tidsrum skete en reel stigning i såvel antal ofre som det antal gange, de enkelte ofre havde været udsat (se note 1). Samtidig synes der ikke at være sket nogen ændring i anmeldelsestilbøjeligheden. Der er således næppe heller på voldsområdet tvivl om, at selve tendensen og tyngden i stigningen under højvækstperioden er reel.

Modsat den almene tendens *faldt* de anmeldte *sædelighedsforbrydelser* fra 1960 til 1974. Faldet var på 52 %. Det er sandsynliggjort, at dette fald hovedsagelig har sin baggrund i en ændret sædelighedsmoral med mindsket anmeldelsestilbøjelighed som følge, men også at der på visse områder er sket et reelt fald (Kutchinsky, 1973).

Taget som *helhed* ser det da ud til at de traditionelle straffelovsovertrædelser *reelt* steg i perioden med høj økonomisk vækst og ringe arbejdsløshed.

Der blev imidlertid også flere til at begå dem. De store fødselsårsgange fra perioden under og lige efter anden verdenskrig var nu under passage af de sædvanligvis mest kriminalitetsaktive aldersklasser, 15-24 år. Dette babyboom synes godt at kunne forklare stigningen fra 1958 til og med 1966. I denne ni-årsperiode følges udviklingen i antal anmeldte straffelovsovertrædelser ganske nøje ad med udviklingen i antallet af 15-24 årige mænd, jvr. figur 3.

Fra 1966 og fremefter brydes denne parallelitet i udviklingen. Det absolutte antal 15-24 årige når et toppunkt omkring 1967-68 og falder herefter noget. Samtidig stiger de anmeldte straffelovsovertrædelser stærkere end på noget tidligere tidspunkt.

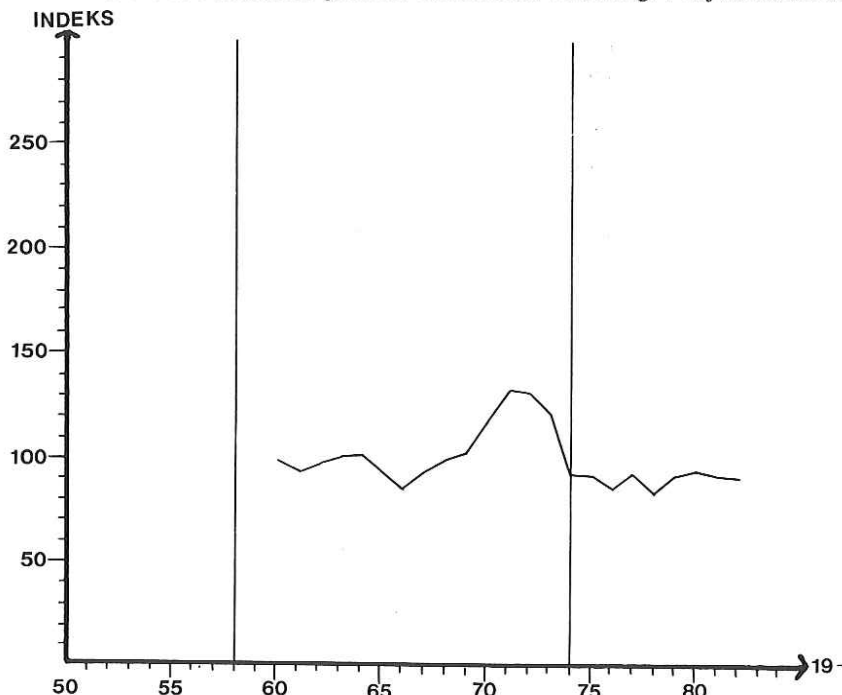
Det mest udbredte og diskuterede perspektiv på den reelle og ikke aldersmæssigt betingede kriminalitetsstigning i højvækstsamfundet har været det stigende antal *fysiske kriminalitetsmuligheder* eller det *øgede fristelsespres*. Dette perspektivs gennemslagskraft i Danmark ses bl.a. af, at mindskelse af fysiske kriminalitetsmuligheder fik den højeste prioritet, da man i slutningen af højvækstperioden oprettede Det Kriminalpræventive Råd.

Det er indlysende rigtigt, at kriminalitetsstigningen i højvækstperioden på en række områder har sin parallel i tilsvarende stigninger i selve muligheden for at gennemføre de pågældende lovovertrædelser. De sædvanlige eksempler for Danmarks vedkommende er biltyverier og antal biler (se figur 4), butikstyverier og selvbetjeningsbutikker samt dokumentfalsk og muligheden for at misbruge checks (se f.eks. Moe, 1978)

Derimod er det et ganske kompliceret problem, hvordan disse paralleller eller sammenhænge skal opfattes og fortolkes. Fortolkningen, ikke mindst når den

har dannet grundlag for praktisk kriminalpolitik og -prævention, har gerne været noget *mekanisk*. En mindre mekanisk fortolkning kunne bygge på at se *mulighedsforklaringer* i forhold til moralske *alvorlighedsforklaringer*. Disse vil ofte hænge tæt sammen. Øget tilgængelighed og anvendelse af et materielt fænomen vil gerne dels *afspejle* (øget) *attraktivitet* og dels på samme tid, en *værdimæssig devaluering*. I (den øgede) attraktivitet ligger en (øget eller) *høj motivation* til at anskaffe sig eller bruge det pågældende fænomen og i den værdimæssige devaluering (mindskede eller) *ringe moralske modforestillinger* mod at benytte illegitime veje. De moralske modforestillinger mod at stjæle en af de få biler, i garage, i 1950, hvor disse biler kostede en årsløn, må eksempelvis have været større end mod at stjæle en af de mange biler, henstillet på store P-pladser, og købt for relativt meget mindre i 1974.

Det må antages, at de moralske modforestillinger over for at forgribe sig på andres materielle besiddelser generelt reduceredes væsentligt i højvækstsamfun-

Figur 4. Indeks over udviklingen for forholdet mellem anmeldte tyverier af motorkøretøjer og antal indregistrerede motorkøretøjer, 1960-1982 (indeks, 1960 = 100).

Noter: Indekset har samme karakter som ved figur 3, se noter der. Knallerter indgår ikke.

det, og at denne ændring er en vigtig del af forklaringen på især stigningen i tyverier.

Blandt de ydre signaler, der afgørende kan have mindsket de moralske modforestillinger over for at forgrube sig på andres materielle besiddelser udover væksten i tingene og den mindre beskyttelse/overvågning af disse, bør nævnes den stærke vækst i tyveriforsikringer. Moralske modforestillinger er bundet sammen med forestillingen om at *skade andre mennesker*. Hvis ofrene kan få det stjålne erstattet, og det kunne de som nævnt i stigende omfang frem igennem højvækstperioden, så bliver det vanskeligere at se for de potentielle gerningsmænd, at de skader nogen enkeltpersoner. Som potentiel gerningsmand kan man måske oven i købet somme tider overbevise sig selv om, at man gør offeret en tjeneste!

Yderligere et vigtigt moment er det, at de moralske modforestillinger almindeligvis er mindre over for at skade mennesker, man ikke kender, fremfor mennesker man kender, og overfor ting fremfor mennesker i det hele taget (se nærmere herom vedr. voldsudviklingen under den økonomiske krise). En nærmere analyse af kriminalitetsudviklingen fra 1960 til 1970 viser en klar tendens til, at stigningen var størst for lovovertrædelser, 1)der ikke indebar kontakt mellem offer og gerningsmand, 2)hvor gerningsmanden normalt slet ikke kender offeret, 3)og hvor de primære personlige kontaktflader generelt var mindst. Da dette er en talstærk gruppe blandt de samlede lovovertrædelser, er det også her *tyngden* ligger i den generelle kriminalitetsstigning. Omvendt kan man ikke se nogen stigning for lovovertrædelser, 1)der indebærer kontakt mellem offer og gerningsmand, 2)hvor gerningsmanden normalt kender offeret og, 3)hvor de personlige kontaktflader generelt er størst.

Generelt er det vigtigt ikke at undervurdere betydningen af *den indre kontrol*, de moralske og værdimæssige forestillinger. Den indre motivation, attraktiviteten, og de oplevede modforestillinger mod bestemte former for handlinger, er utvivlsomt et stærkt styringsmiddel for adfærd. Adfærd er ikke kun et produkt af *den ydre kontrol*, det være sig af fysisk, formel eller uformel art. Det er samtidig en vigtig opgave at forklare den indre kontrols karakter og ændringer i denne, bl.a. de moralske og værdimæssige forestillingers afhængighed af materielle forhold.

Spørgsmålet om den mulige betydning af de generelle kontaktflader peger hen mod den anden hovedforklaring på kriminalitetsstigningen i 60'erne og 70'erne af ydre kontrolmæssig art ved siden af de fysiske muligheder. Det er den type forklaringer, hvor stigningen menes at have sin baggrund i øget urbanisering og heraf følgende, eller iboende, svækket *uformel social kontrol*. Antagelsen er, at samfundsudviklingen har medført mindre synlighed og gensidig afhængighed mennesker imellem. Det er der vel noget om, og der er vel også noget om, at ef-

fekten har været øget kriminalitet. Det er imidlertid et spørgsmål, om det ikke snarere er en *ændret*, og måske forstærket form for uformel social kontrol, d.v.s. en *øget* synlighed og oplevet afhængighed, der mest afgørende har sat sit præg på kriminalitetsudviklingen. Det er jo i hvert fald også blevet hævdet om udviklingen i højtvekstsamfundet, at det var en periode, hvor den egentlige ungdomsperiode og ungdomskultur som social kategori for alvor fødtes med unges mindre oplevede afhængighed af (og forbilleder i) voksne og større oplevede afhængighed af (og forbilleder blandt) andre unge. Ungdomskriminalitet foregår sjældent i situationer, hvor gerningsmanden er usynlig for og oplever sig helt uafhængig af andre mennesker, men tværtimod i situationer hvor synligheden er maksimal og ligeså den oplevede afhængighed, nemlig i grupper af unge.

Den uformelle sociale kontrol har som nævnt det til fælles med fysiske kriminalitetsmuligheder, at vægten lægges på *ydre* kontrol. Det tredje medlem i denne forklaringsfamilie er *den formelle sociale kontrol*. Mindsket formel social kontrol har kun i ringe omfang fra forskerside været foreslået som hovedforklaring på kriminalitetsstigningen i højtvekstsamfundet. Det er derimod en teori, der nok har en vis udbredelse i befolkningen og i særdeleshed blandt de formelle kontrollører selv (se f.eks. Flagstad, 1974). Særligt diskuteret har været den mulige indvirkning fra en liberalisering af strafudmålingen og/eller en mindsket opklaringsprocent.

Uden at forsøge at gå i dybden med disse vanskelige problemstillinger kan man notere sig, at den kraftige stigning i kriminaliteten fra omkring 1966 indtraf *før* den afgørende liberalisering af strafudmålingen på de store områder (overgang til øget anvendelse af betinget dom for berigelsesforbrydelser) fandt sted og at vi i årene efter denne udvikling i strafudmålingen havde et kriminalitetsbillede præget af *stagnation*.

Opklaringsprocenten faldt noget fra 1960 til 1974. I 1960 var den 30 %, i 1974 26 %. Der er imidlertid langt fra nogen klar, endsige konsekvent, sammenhæng mellem, hvordan forskellige forbrydelsestyper har udviklet sig og tilsvarende udviklingstendenser i opklaringsprocenten. Eksempelvis hører indbrud i virksomheder til de forbrydelsestyper der steg mest fra 1960 til 1974, men opklaringsprocenten ændrede sig ikke nævneværdigt. Et andet eksempel er vold mod sagesløs. Her skete der heller ikke nogen ændring i opklaringsprocenten, men antal tilfælde af vold mod sagesløs steg betydeligt og klart stærkere end andre typer voldsforbrydelser.

Generelt set er der mere der taler for i højere grad at se udviklingen i opklaringsprocentens størrelse som en *funktion* af samfundsudviklingen end som nogen betydende *årsag* til kriminalitetsstigningen under højtvekstperioden.

Eftersom befolkningens iagttagelser er det forhold, der i almindelighed er mest afgørende for, om forbrydelser opklares, må man vente et fald i opkla-

ringsprocenten i en periode hvor sådanne relevante iagttagelser foreligger i færre og færre tilfælde.

Det kan også udtrykkes på den måde, at loftet for den potentielt mulige opklaringsprocent er blevet sænket, fordi forudsætningerne for hel- og halvautomatiske opklaringer er blevet indskrænket, selv om der på enkelte områder kan være modsat rettede tendenser. Forudsætningerne for hel- eller halvautomatiske opklaringer må bl.a. være, 1) at folk kender hinanden og hinandens ejendom (ved hvem hvad tilhører og hvem der »må« være hvor), 2) at lovovertrædelser begås i områder, hvor gerningsmanden er kendt, 3) at mulige gerningsmænd og mulige objekter for lovovertrædelser er omgivet (»overvåget«) af folk, 4) at lovovertrædelser indebærer en eller anden form for kontakt mellem gerningsmand og ofre eller andre og 5) at folk afholder sig fra at anmelde mere bagatelmæssige lovovertrædelser, om hvilke de ingen anelse har om, hvem der er gerningsmanden. For hver af disse forudsætninger er situationen formentlig blevet svækket fra 1960 til 1974, og man kan måske snarere overraskes over, at opklaringsprocenten ikke er faldet mere end tilfældet er.

Det er fremgået, at kriminalitetsstigningen ikke har været lige stærk i hele højvækstperioden. Den stærke stigning er koncentreret til 5-årsperioden fra 1966 til 1971. Indenfor denne korte periode *fordobledes* antallet af anmeldte straffelovsovertrædelser. *Tyngden* i denne kraftige stigning er som nævnt reel, og den er ikke et udslag af simple demografiske forskydninger som eksempelvis ændret aldersfordeling. Det er også svært at se, at de hidtil berørte forklaringer – ændringer i fysiske kriminalitetsmuligheder, holdninger og værdier, uformel og formel social kontrol – er tilstrækkelige. Om den mulige betydning af de fysiske kriminalitetsmuligheder kan det eksempelvis ses, af figur 4, at antallet af tyverier af motorkøretøjer netop fra 1966 til 1971 steg betydeligt kraftigere, end man skulle vente ud fra udviklingen i antal motorkøretøjer.

En ofte vigtig sontring er sontringen mellem kriminelle *handlinger* og kriminelle *personer*. Anmeldte straffelovsovertrædelser er et mål for kriminelle *handlinger*. En række analyser viser, at der under højvækstperioden, og i særdeleshed fra 1966 til 1971, ikke sker en tilnærmelsesvis så stærk stigning i forskellige mål for antallet af kriminelle *personer*. Kriminalitetsstigningen er således mere præget af en *intensivering*, d.v.s. en stigning i antal kriminelle handlinger pr. lovovertræder, end en *ekstensivering*, en udvidelse af antal lovovertrædere. Man kunne også sige, at der først og fremmest er tale om en vækst i det kriminelle *recidiv*.

Kriminalitetsstigningen er i betragteligt omfang koncentreret til »restgruppen« eller »det traditionelle fængselsklientel«, de unge ufaglærte mænd uden erhvervsuddannelse og med en kort skoleuddannelse. Det er påvist, hvordan netop denne gruppe oplevede sig fremmedgjort og magtesløs overfor situationen og

udviklingen i højvækstsamfundet. Det er også påvist, at denne oplevelse modsvares af ydre forhold præget af mindsket efterspørgsel på denne gruppe som arbejdskraft, speciel langsom lønudvikling og udvikling af forbrugsmuligheder, samt en egentlig indskrænkning i mobilitetsmuligheder, fordi kravene om uddannelse år for år i højvækstperioden øges i gennemsnitsjobbet. I det generelt stærkt uddannelsesorienterede samfund bliver det ikke bare relativt, men også absolut set et større og større handicap at være uden uddannelse.

Det var naturligvis langt fra alle unge uflagførte og uuddannede mænd, der i stigende grad begik lovovertrædelser i slutningen af 60'erne, men netop især den del af denne gruppe der allerede fra barnsben havde haft problemer, og som var vokset op under de mest belastende socio-økonomiske vilkår, eksempelvis i de større byers slummiljøer i 40'erne og 50'erne (Andersen & Balvig, 1983). Trods den lave arbejdsløshed i 60'erne var det en gruppe, der havde vanskeligt ved at skaffe sig og bibeholde arbejde, især de lidt mere attraktive former for jobs. At være uden arbejde når den almindelige opfattelse var, at alle der *ville* kunne få arbejde er samtidig en voldsomt stigmatiserende situation. Man er som arbejdsløs et udskud og anset for doven, upålidelig og andre ubehagelige ting. Heri ligger en radikal forskel i forhold til situationen for arbejdsløse i 50'erne.

Den i visse henseender relative og i andre henseender absolutte udstødning denne i forvejen sårbar gruppe blev udsat for i højvækstsamfundet, gav sig udover kriminalitet også udslag i en række andre afvigelser og sociale problemer såsom selvmord- og selvmordsforsøg, alkoholmisbrug, fysisk sygdom og psykisk sygdom.

Særlig betydning for *intensivering* af kriminalitetsbilledet og for, at det især skete fra omkring 1967 til begyndelsen af 70'erne, må tillægges *stofmisbruget*.

Det nye rusmiddelforbrug, koncentreret omkring hash og LSD, og den nye ruskultur, hvor formålet ikke var at blive sløv og beruset, men høj og bevidsthedsudvidet, startede som et modefænomen blandt unge og veluddannede i København og Århus midt i 60'erne. Imidlertid indtraf der ret hurtigt såvel en geografisk som en social spredning. Den sociale spredning skete nedad til unge uden særlig uddannelsesmæssig baggrund og videre til et i forvejen belastet klientel, d.v.s. til den gruppe mennesker vi har omtalt som »restgruppen« eller »det traditionelle fængselsklientel«. Dette i forvejen belastede klientel havde ikke de samme muligheder som de første ressourcemæssigt bedre udrustede brugere for at styre stofforbruget. Det blev i mange tilfælde stofferne der styrede dem og ikke omvendt. Som det er blevet udtrykt: Overklassens luner blev til underklassens laster!

Det er i og med denne udvikling, at stofmisbrug opstod som et bredere socialt problem. Brugen af hash og LSD nåede frem til unge, der i forvejen var udsatte for at løbe ind i en række problemer. Stofferne forværrede ofte disse unges pro-

blemer, bl.a. netop gennem den afledede intensivering af især berigelseskriminalitet, og blev det mest iøjnefaldende og på sin vis også det største problem ved deres situation. Fra 1968 til 1971/72 voksede antallet af stofmisbrugere meget stærkt, men siden 1972 har nettotilgangen været beskedent.

Samtidig med stofmisbrugets indtog blandt det i forvejen belastede klientel, ændrede stofforbrugets funktion sig. Den tilsigtede virkning var ikke længere at blive høj og bevidsthedsudvidet, men at blive sløv og beruset, at dæmpe angst. Af betydning for intensiveringen af kriminaliteten var det, at det også samtidigt blev væsentligt dyrere at være stofmisbruger. I de første år var spredningen af stofferne amatørermæssigt organiseret og priserne lave. Det var nemt at få fat i og billigt at købe stofferne, men en stigende andel af handelen blev hurtigt professionelt organiseret og priserne steg. Det blev overordentligt kostbart at være stofmisbruger. Det kan, set på denne baggrund, være rimeligt at beskrive tyngden i kriminalitetsstigningen under højvækstperioden i Danmark som fremvæksten af en ny *fattigdomskriminalitet*. I 1870 stjal nogen brød og tøj for ikke at sulte og fryse, i 1970 for at skaffe sig narkotika. *Oplevelsesmæssigt* kan manglen på narkotika for en stofmisbruger opleves mindst ligeså alvorligt og problematisk som manglen på mad for den sultende. I begge tilfælde er eventuel følgekriminalitet set indefra *overlevelseskriminalitet*.

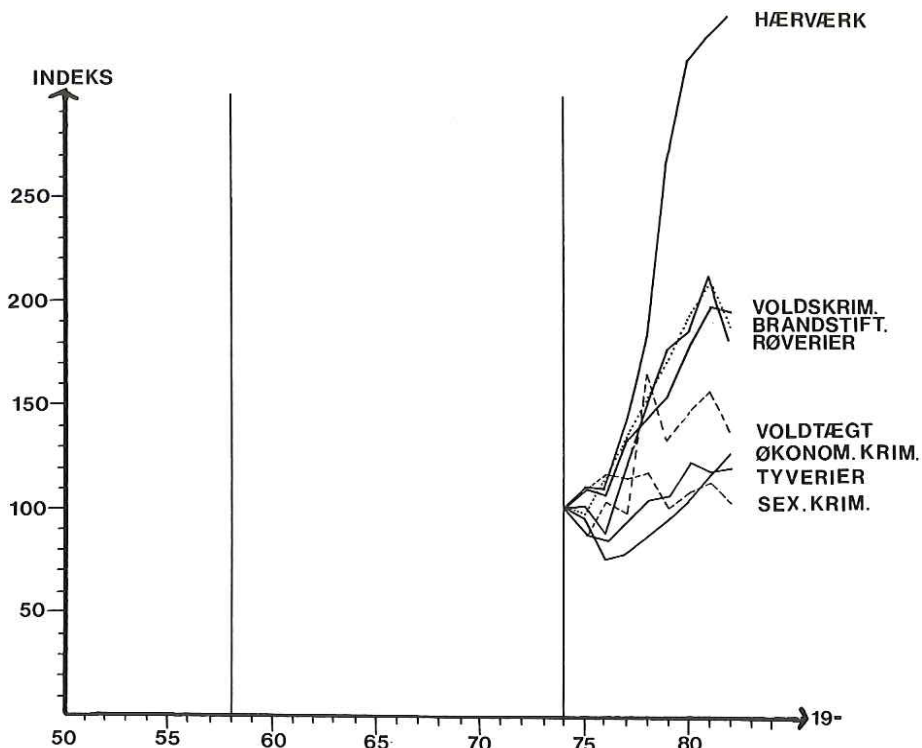
Den økonomiske krise, 1974-

Ligeså hurtigt som højkonjunktoren slog igennem i Danmark sidst i 50'erne, ligeså hurtigt forsvandt den igen frem mod midten af 70'erne. Den vestlige verdens økonomiske krise kom tidligere og slog kraftigere igennem i Danmark end i de fleste andre lande. Det første varsel, som kunne mærkes i dagligdagen og ikke blot aflæses af statistik over betalingsbalance o.l., var energikrisen i 1973/74. I løbet af sommeren 1974 begyndte arbejdsløsheden at stige og allerede i 1975 var man nået op på en arbejdsløshedsprocent, man ikke havde oplevet siden lavvækstsamfundet i 50'erne, jvr. figur 1.

Stik imod de flestes forventninger skete der parallelt med den økonomiske krises indtog et klart *fald* i de anmeldte straffelovsovertrædelser, jvr. figur 2. Den nedadgående tendens gjorde sig gældende i såvel 1975 som 1976, men fra 1976 vendte billedet. En kraftig stigning satte ind og den holdt sig frem til 1980, hvorefter udsvingene (i 1981 og 1982) har været små.

Som det fremgår af figur 5 har tendenserne været noget forskellig for forskellige typer af forbrydelser under den økonomiske krise, en periode der i skrivende stund vedrører de seneste 10 år.

For en del forbrydelsestypers vedkommende ved vi noget mere konkret om, hvorvidt udviklingstendenserne er *reelle* eller ej, end for tidligere tidsperioder. Det skyldes den fremvækst, der er sket i undersøgelser af forholdet mellem skjult og registreret kriminalitet siden begyndelsen af 70'erne.

Figur 5. Anmeldte straffelovsovertrædelser efter type i Danmark, 1974-1982 (indeks, 1974 = 100).

Noter: De forskellige typer omfatter anmeldelser vedrørende følgende paragraffer i den danske straffelov:

Hærværk § 291.

Brandstiftelse §§ 180-181 (d.v.s. kun forsætlig).

Røveri § 288.

Økonomisk kriminalitet (bedrageri, dokumentfalsk, skyldnersvig, underslæb m.v.) §§ 166-168, 171-173, 278-283, 289.

Tyveri § 276.

Voldskriminalitet §§ 119-120, 237-238, 244-246.

Sexualkriminalitet § 210 og kap. 24 bortset fra §§ 216-217.

Voldtægt §§ 216-217.

Bedst belyst er *tyveriområdet*, der samtidig talmæssigt lægger beslag på hovedparten af de anmeldte straffelovsovertrædelser. Hele 9 landsomfattende undersøgelser af forholdet mellem skjulte og registrerede tyverier er der foretaget si-

den begyndelsen af 70'erne (se note 1). I hovedsagen *bekræfter* denne serie undersøgelser, at *tendensen* i de anmeldte tyveriers udvikling stort set svarer til tendensen for samtlige tyverier. Faldet i midten af 70'erne er reelt og det samme er stigningen i slutningen af 70'erne. Den største afvigelse forekommer de aller seneste år, fra 1980-82. Den tilsyneladende opbremsning og stagnation her i de anmeldte tyverier er alene et udtryk for et fald i anmeldelsestilbøjeligheden, der har sin baggrund i en øget udbredelse af selvrisiko på tyveriforsikringer. Det slår især igennem for cykeltyveriers udvikling. Man kan også se af figur 5, at de berigelsesforbrydelser, hvor almindelige tyveriforsikringer ikke er relevant, fortsat viser en betydelig stigning i de første år af 80'erne. Hvorvidt tyveriernes udvikling i de seneste 10 år skal anses som en meget kraftig eller meget moderat stigning afhænger ganske af det perspektiv, hvori denne betragtes, men en stigning er der dog i alle tilfælde tale om. Fra 1974 til 1982 ser det faktiske antal tyverier (registrerede + skjulte) ud til at være steget med næsten 50 %. De registrerede tyverier alene er, jvr. figur 5, steget med knapt 20 %. Opgjort i kroner og øre har det samlede umiddelbare tab ved de anmeldte tyverier i faste priser kun ændret sig lidt, 4 %.

Selvom der er en stigning på næsten 50 % i de faktiske tyverier betyder det ikke, at der har været en tilsvarende stigning i risikoen for at blive udsat for tyveri. I hele perioden er det mellem 13 % og 15 % af befolkningen på 15 år og derover, der er blevet udsat for tyveri. Stigningen skyldes således først og fremmest en stigning i risikoen for at blive udsat flere gange.

Figur 5 viser, at den stærkeste relative stigning i anmeldte straffelovsovertrædelser gør sig gældende for *tingsødelæggelse* eller hærværk og den hermed beslægtede forbrydelse, brandstiftelse. Undersøgelserne af skjult kriminalitet viser at statistikken spejler en reel kraftig stigende tendens i antal hærværkstilfælde. Mørketallet er ikke blevet mindre, snarere tværtimod, og hvor risikoen i begyndelsen af 70'erne lå betydeligt under risikoen for at blive udsat for tyveri, så er der ikke stor forskel i 80'ernes første år (se note 1).

På voldsområdet foreligger der i alt 6 forsøg på at kortlægge *voldens* samlede omfang siden 1974. Disse undersøgelser tyder på stor stabilitet (se note 1). Risikoen for at blive udsat for vold synes ikke at have ændret sig fra 1974 til 1982. Dette står i stærk kontrast til de anmeldte voldstilfælde, jvr. figur 5, der næsten er *fordoblet*. Forklaringen kunne være en øget anmeldelsestilbøjelighed, men for den del af perioden, hvor dette har kunnet vurderes (fra 1974 til 1977) findes ikke en sådan ændring. Forklaringen kunne også være, at forhold der tidligere normalt, trods politiets involvering, ikke ville medføre rapportskrivning *eller* som ville blive behandlet som en politivedtægtsovertrædelse, i øget omfang er blevet registreret som en anmeldt straffelovsovertrædelse. Den førstnævnte mulighed har især været diskuteret i relation til en særlig stærk stigning i »vold og

opsætsighed mod offentlig myndighed«. Politiets egen tiltagende fokusering på vold overfor politiet kan have spillet en rolle. En forskydning i klassifikationen af politivedtægts- og straffelovsovertrædelser har eksplicit været fremhævet af anklagemyndigheden som en forklaring på, at voldsstigningen især indtræffer fra og med 1977. Et klart højt drabstal i periodens sidste år tyder dog generelt på, at stigningstendensen i anmeldt vold er reel.

Der kan være en meget simpel forklaring på, at vi på den ene side har en stagnerende risiko for at blive udsat for faktisk vold og på den anden side en stærk stigning i registreret vold. Det er tænkeligt og til vis grad sandsynliggjort, at voldsofre gennemsnitligt udsættes flere gange i 1982 end i 1974. Det skulle betyde, at voldsstigningen primært er en stigning i subkulturel vold. En endnu simplere og lige så tænkelig forklaring er, at undersøgelserne af skjult vold er for grove måleredskaber til at opfange den stedfundne stigning i anmeldt vold. Det forholder sig nemlig sådan, at stigningen i anmeldt vold ligger indenfor den stikprøveusikkerhed, der er forbundet med voldsofferundersøgelserne. Ligesom ved tyveri understreger dette, hvor afgørende det valgte perspektiv er for konklusionen.

Det reelle i den totale kriminalitets udviklingstendens under den økonomiske krise har sin parallel i relevante *aldersforskydninger* i befolkningen. Fra 1974-76 skete der således et fald i antal mennesker i de normalt mest kriminalitetsaktive aldersklasser, de 15-24 årige. Derefter vender udviklingen og frem til 1982 øges antallet af 15-24 årige, en tendens der har været omtalt som »det andet babyboom«. Det er afkommet af 40'ernes »babyboom«, der nu har nået disse aldersklasser. Fra omkring år 2000 skulle vi kunne se en kriminologisk effekt af »det tredje babyboom«!

Trods parallellen i udviklingstendenserne er forskydningerne i antal 15-24 årige langt fra *tilstrækkelige* til at forklare kriminalitetens variation under den økonomiske krise, jvr. figur 3.

Naturligt nok har der været særlig interesse knyttet til spørgsmålet om, hvorvidt den økonomiske krise som sådan eller enkelte bestanddele i denne kan bidrage til forklaring af de reelle og ikke-demografisk betingede variationer i kriminaliteten siden 1974. Især har mulige kriminogene virkninger af den høje (ungdoms) *arbejdsløshed* været i søgelyset. Spørgsmålet kan imidlertid ikke besvares definitivt. De mulige sammenhænge, der eksisterer, er ganske komplicerede og går ikke altid i den retning, man umiddelbart ville forvente.

Det er påvist, at der samtidig med at arbejdsløsheden steg kraftigt fra 1974 og frem til 1975-76, skete en reduktion i *recidivet* for unge med en belastet fortid. Dette er efter al sandsynlighed hovedforklaringen på det bemærkelsesværdige kriminalitetsfald. Når »restgruppens« eller »det traditionelle fængselsklientels« kriminogene reaktioner midt i 70'erne er stik modsat reaktionerne på de sam-

fundsmæssige betingelser sidst i 60'erne, synes det at hænge sammen med en oplevet relativ forøgelse af status, accept og samhørighed. Det var ikke længere deres egen personlige »fejl«, at de var arbejdsløse. Det var nu, synligt for alle, »samfundets« skyld. Samfundet løb i denne periode ikke, som tidligere under højkonjunkturen, *fra* dem, men *til* dem i og med at mere end 100.000 andre mennesker, de fleste uden nogen kriminel baggrund, kom i samme situation som dem selv. Også visse socio-økonomiske vilkår, bl.a. økonomiske, ændrede sig i denne periode til gunst for »restgruppen«, men først og fremmest synes det at have været en psykologisk effekt, en destigmatisering af samme karakter og med samme virkning som tidligere konstateret blandt traditionelle straffelovsovertrædere der blev landssvigere under anden verdenskrig (Christiansen, 1968) eller flyttede til det alternative samfund i København, Christiania, i begyndelsen af 70'erne (Balvig, 1978).

Men det relativt lave recidiv blandt »det traditionelle fængselsklientel« holdt sig ikke. Recidivet steg igen og forskellige opfølgninger for perioden 1977-79 viser, at der i 1975-76 havde været tale om en korttidseffekt, en *forsinkelse* af recidivet snarere end en varig reduktion af det. Sidst i 70'erne har man således ikke blot i almindelighed nået det tidligere recidivniveau fra før krisen for den tunge gruppe, men for netop den del af denne, der havde reageret med relativt ringe kriminalitet i 1975-76, findes et specielt højt tilbagefald.

Sagt på en anden måde kan man sige, at en hovedforklaring på kriminalitetsstigningen i slutningen af 70'erne er kriminalitetsfaldet i 1975-76. Det er en slags efterbetaling på opsparet kriminalitet.

At den psykologiske effekt, en oplevet statusforøgelse, ikke kunne bære en langtidsvirkning er vel mere forståeligt, end at den overhovedet forekom. Med tiden måtte de reale socio-økonomiske betingelser slå igennem, d.v.s. bl.a. at de forringede beskæftigelsesmuligheder ikke var noget forbigående og at man jo ikke blev hjulpet af, at også mange andre var arbejdsløse.

At kriminalitetsudviklingen fra 1974 og frem til sidst i 70'erne således må karakteriseres som en *bølgebevægelse* fremgår af udviklingen indenfor landets 54 politikredse. En bølgebevægelse skulle betyde, at i de politikredse, hvor kriminaliteten faldt særligt meget i 1975, steg den særlig meget i 1976, og hvor den steg særligt meget i 1976 faldt den særligt meget i 1977 o.s.v., men med mindre og mindre sammenhæng over tid. Præcis sådan forholder det sig (se note 2).

Ved siden af det umiddelbare fald i recidivet i den økonomiske krises første år konstateredes en modsat rettet, men svagere, tendens til en stigning i antal *forbryderbegyndere*. En opfølgning af dette forhold viser at der under hele den økonomiske krise indtil videre er en undtagelsesfri sammenhæng mellem arbejdsløshedens udvikling og antal forbryderbegyndere. I år hvor arbejdsløsheden er steget er antal forbryderbegyndere også steget og omvendt (se note 3). Størrelses-

ordenen er i gennemsnit den, at en forandring i arbejdsløsheden på +/- 1 procentpoint har givet en forandring i antal forbryderbegyndere på +/- knapt 5 %. Det kunne altså se ud som om arbejdsløshed under den økonomiske krise i Danmark, øger risikoen for kriminalitet blandt mennesker, der ellers ikke tidligere har været i konflikt med loven.

Sammenfattende kan man sige, at kriminalitetsudviklingen i Danmark inden for de sidste 10 år i en vis udstrækning synes påvirket af den økonomiske krise, dels gennem fremkaldelse af en større fluktuation (»recidivbølgen«) og dels gennem at presse selve trenden i opadgående retning (flere forbryderbegyndere).

Det er imidlertid ligeså klart, at andre forhold, der er helt eller delvis uafhængige af den økonomiske krise, har spillet en rolle.

Inden for perspektivet af *de fysiske kriminalitetsmuligheder* kan man især hæfte sig ved et sammenfald mellem en opbremsning i biltyverier og indførsel af obligatorisk ratlås på nye biler fra 1. oktober 1972 (se figur 4), et fald i antal af knallerttyverier samtidig med en reduktion af deres antal og mere udbredt brug af kraftigt låsetøj, samt en kraftig stigning i cykeltyverier parallelt med stærkt øget cykelsalg. Fra 1974-82 steg antal biltyverier med 9 %, knallerttyverierne faldt med 42 % og cykeltyverierne steg med 59 %.

Som for perioden under højkonjunktoren støder man hurtigt på store vanskeligheder, når disse sammenhænge nærmere skal forstås eller forklares. Det er eksempelvis ikke umiddelbart forståeligt, at antal biltyverier i forhold til antal biler efter ratlåsenes fremkomst ikke falder til under niveauet fra før deres fremkomst. Selvom man må formode, at der har været meget forsikringssvig, er det heller ikke umiddelbart forståeligt, at udviklingen i cykeltyverier har været klart stærkere end udviklingen i antallet af cykler. En nærmere forståelse må også her forudsætte en sammenkobling med, hvordan moralske forestillinger og modforestillinger og holdninger i det hele taget kan have ændret sig. Når cykeltyverierne i væsentligt omfang har afløst knallerttyverierne må dette ses på baggrund af en generel interesseændring, et modeskift, der i løbet af 70'erne sendte knallerterne længere og længere ned på de unges ønskesedler og cyklerne højere og højere op. Den stærke acceleration i cykeltyverier må herudover ses på baggrund af reducerede moralske modforestillinger og det særlige forhold, at en »offermentalitet« har udviklet sig. En hyppig begrundelse for begået cykeltyveri blandt unge er således, at deres egen cykel er blevet stjålet.

Vanskeligst at forstå eller forklare ud fra et rent mekanisk perspektiv omkring de fysiske kriminalitetsmuligheder er den særligt stærke stigning under den økonomiske krise for de mere »irrationelle« former for kriminalitet såsom vold, hærværk, brandstiftelse m.fl., jvr. figur 5.

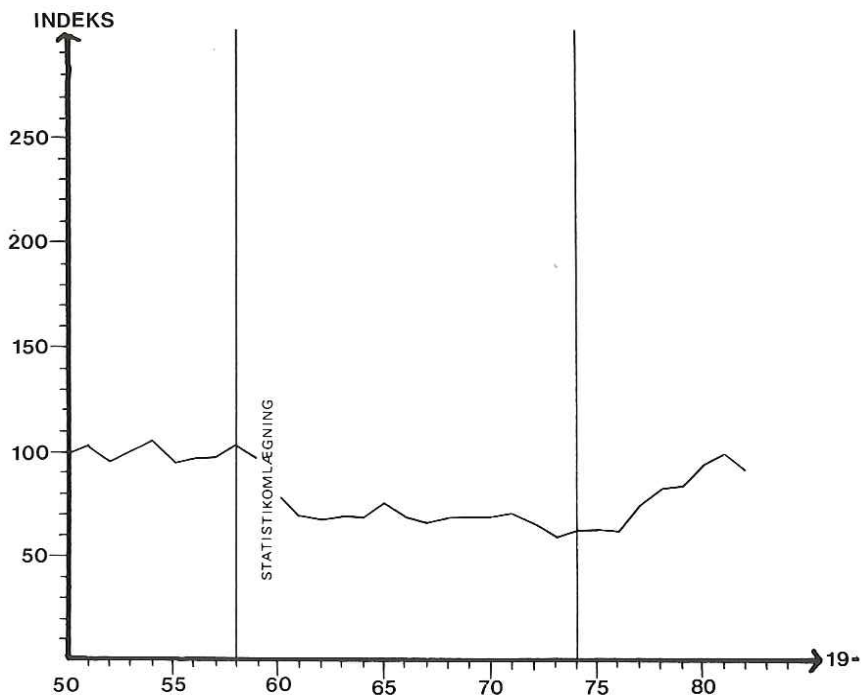
Voldens udbredelse og udvikling har traditionelt været sammenkædet med udviklingen i alkoholkonsumtion. Hvis man vælger at se alkoholkonsumtion

som fysiske muligheder for voldskriminalitet, skulle man vente, at der ville være et konstant forhold mellem disse to størrelser. Som figur 6 viser, er dette også tilfældet for hele efterkrigstiden frem til 1976.

Den stærke stigning i anmeldte voldsforbrydelser siden 1976 har imidlertid *ikke* sin parallel i en stigning i det totale alkoholforbrug. Det totale alkoholforbrug har den sidste halve snes år været nærmest stagnerende.

Også i forhold til udviklingen i andre mål for alkoholforbrug og -misbrug såsom alkoholbevillinger, antal personer behandlet for alkoholisme og antal konstaterede fysiske alkoholskader er voldsstigningen langt kraftigere.

Øget *tingsliggørelse* af mellemmenneskelige relationer og øget *dramatisering* af adfærdsformer er to mulige perspektiver for forståelse af udviklingen. Det er

Figur 6. Indeks over udviklingen for forholdet mellem anmeldte voldsforbrydelser og totalkonsumtionen af alkohol, 1950-1982 (indeks, 1950 = 100).

Noter: Indekset har samme karakter som ved figur 3, se noter der.

Anmeldte voldsforbrydelser er defineret og afgrænset på samme måde som ved figur 5.

Totalkonsumtionen af alkohol er opgjort som forbruget af 100 % ren alkohol.

begge tendenser, der har rødder tilbage til tiden før den økonomiske krise, men som har fået særligt gode vækstbetingelser under denne.

I tingsliggjorte menneskelige relationer er den vigtigste modforestilling overfor at anvende vold væk, forestillingen om at skade et andet *menneske*. Volden kan derfor anvendes og udføres som almindelig *underholdning*, der siger gerningsmanden ligeså meget eller ligeså lidt i forhold til offeret som at trække i en enarmet automat eller brække sidespejlene af en række biler.

Det er ikke kun »tilfældige« overfald på gaderne, der kan formodes at være et resultat af tingsliggørelse. Også andre former for vold kan ses under denne synsvinkel. Der tænkes her på en vis del af den vold, der udøves over for politiet, og eventuelt andre offentlige myndigheder. Udviklingen fra den lokale landbetjent eller distriktsbetjent til de ikke-lokalt forankrede og teknisk veludstyrede motoriserede betjente er en udvikling fra personlige til upersonlige relationer. Når politiet i visse situationer møder talstærkt op og dækket af visirer, er anonymiteten total, og skridtet ikke langt til at »modparten« opfatter »modspilleren« som ting. Både den relativt større stigning i almindelighed i vold mod offentlige myndigheder, som kan ses af statistikken, og de seneste års mange og store opgør i det indre København mellem politiet og yngre befolkningsgrupper, er da formentlig bl.a. delvis en funktion af at politiet, specielt i visse befolkningsgruppers øjne, er blevet tingsliggjort: inhumane, upersonlige, fjendtlige genstande.

I det hele taget er det ikke blot vold, det være sig spændingsvold eller vold mod politiet, der kan ses i perspektiv af en mulig tiltagende tingsliggørelse af relationer mennesker imellem.

Chikanerier på gader og veje, tilråb, overfusninger, latterliggørelser o.s.v. – bliver »forståelige«, når gerningsmændene opfatter omgivelserne som ting.

Uroen i butikscentrene bliver »forståelige«, når butikscentrene anskues som helt upersonlige, ikke private, stærkt specialiserede »ting«.

På samme vis med hærværk i S-togene, når man betænker den stærke teknificering af disse rækker af vogne, der tilsyneladende helt uden menneskelig assistance blot kommer og går, og hvor de enkelte personer, der er tilbage, udelukkende har kontrolfunktioner.

Et tingsliggjort forhold til omverdenen må antages især at være en funktion af, at man *selv* af denne behandles som eller opfattes som en ting, d.v.s. at man behandles *umenneskeligt*. Her kommer da krisen ind og især den høje (ungdoms)arbejdsløshed. Når der ikke er brug for én og ikke udsigt til at der bliver brug for én, er det vel ikke særligt ejendommeligt, om dette afsætter sig hos dem det går ud over som en opfattelse af samfundet som *umenneskeligt*, som en ufølsom ting.

Det afsætter sig formentlig også som en oplevelse af, at samfundet ikke er til at råbe op, og følgelig at der skal mere dramatiske udtryksmåder og midler til

for at blive hørt. Ligesom ved tingsliggørelse er denne *dramatisering* af afvigerbilledet dog også udtryk for en langtidstendens. Uden at insistere på de alt for forenkledte forestillinger omkring det atomiserede samfund, kan man vel nok tale om en generel udvikling, hvor det er blevet vanskeligere og vanskeligere, ikke mindst som ung, at blive »hørt«, d.v.s. at få andre, måske bortset fra folk, der har det som deres profession, til alvorligt at bruge tid på og tage sig af ens problemer og hjælpe en til at gøre noget ved dem.

Det er ikke blot inden for rammer af kriminalitetsbilledet man kan se en klar tendens til, at det, der er steget mest, er de mere dramatiske adfærdsformer såsom vold, hærværk, brandstiftelse m.fl. Tendensen kan ses indenfor hele afvigerområdet som sådan med eksempelvis en meget stærk stigning i selvmordsforsøg, og måske som en generel tendens for adfærdsformer i det hele taget hvad enten de betragtes som afvigelser eller ej.

Til det specielle skub som arbejdsløsheden formentlig har givet tingsliggørelsen og dramatiseringen følger sig *desperation*. Det har de seneste år været særligt synligt i to meget omdiskuterede »miljøer«, blandt stofmisbrugere (se f.eks. Ege, 1982) og blandt rockere (se f.eks. Bay, 1983), der karakteristisk nok ikke længere er to adskilte »miljøer« men i stigende grad ét og samme miljø. Det er tvivlsomt, om disse grupper har været i vækst. Tendensen har snarere været, at gennemsnitsalderen er steget, d.v.s. at det i høj grad er de samme mennesker der befinder sig i disse »miljøer« som tidligere. Tilgangen er mindre end før, *men det er også afgang*. Og afgang, når den sker, sker *bogstaveligt talt*, både relativt og absolut set, oftere gennem død – ulykker, selvmord eller mord – end før. En stærkt medvirkende årsag til, at afgangsporten i disse miljøer har snævret sig sådan ind og desperationen i takt hermed er steget tilsvarende, er, at arbejdspektivet er væk. Både som fysisk, økonomisk og psykologisk realitet. Arbejde for denne ikke ganske unge gruppe er, efterhånden som den økonomiske krise har sat sig fast, blevet noget, man ikke kan få, noget man ikke kan tjene sine penge ved og noget man ikke længere kan hente sin identitet fra. Hverken på kort eller på lang sigt.

Afslutning

Det har været foreslået, at kriminalitetsudviklingen i Danmark siden 1950 ligner et udstrakt S: stagnation i 50'erne, en vis stigning i første halvdel af 60'erne, en kraftig stigning fra midt af 60'erne til et stykke ind i 70'erne, en svagere stigning i den sidste del af 70'erne og endelig stagnation i 80'erne.

Visse perspektiver på den talmæssige udvikling synes at støtte denne *opbremsningshypotese*. Det gælder således perspektiver, hvor man hovedsageligt ser på tyverierne, på de anmeldte forhold, på den relative udvikling og på antallet af involverede personer (som gerningsmænd og/eller ofre).

Hvis man derimod sætter vold, hærværk o.l. og/eller det faktiske antal og/eller den absolutte tilvækst og/eller handlingerne fremfor de involverede personer i fokus for perspektiverne, giver opbremsningshypotesen en mindre god beskrivelse. Her giver en *accelerationshypotese*, der siger at kriminaliteten er steget mere og mere år for år siden 1950, et mere korrekt billede.

Den samme tvetydighed gør sig gældende på det teoretiske plan. Man må regne med at en række af de forhold, der har vist sig at have sammenhæng med kriminalitet, aktuelt og fremover ikke vil vokse i samme grad som tidligere. Det drejer sig især om antal unge i de sædvanligvis mest kriminalitetsaktive aldersklasser. I år 2000 vil der ifølge befolkningsprognoserne være hele 33 % færre af de 15-19 årige end i 1982. Men det drejer sig også om en række andre forhold. Urbaniseringen må antages at have kulmineret. Industrialiseringen *er* sket. Bilismen *har* afløst hestene, og der vil næppe være samme vækst i bilparken fremover som i de sidste 20-30 år. Disse og andre forhold skulle *teoretisk* betyde, at vi har nået en slags loft eller kulmination med hensyn til kriminalitetens udvikling i Danmark. På det teoretiske plan er der imidlertid også forhold, der snarere peger i retning af en stigning og dermed accelerationshypotesen. Uanset hvor længe den økonomiske krise fortsætter, og hvor alvorlig den vil blive, er der grund til at vente øget tingsliggørelse af mellem menneskelige relationer og dramatisering i adfærdsformer, ikke mindst som en tænkelig følge af det stærkt fremadskridende informationssamfund. En fortsættelse af den økonomiske krise må formodes at ville intensivere disse tendenser og supplere dem med øget oplevelse af desperation i en række miljøer.

Det må i hvert fald anses for mere sikkert, at der i en overskuelig tid fremover vil være en næsten uigennemtrængelig *nedre grænse* for kriminalitetsudviklingen end en modstandsdygtig *øvre grænse*. Bagved dette ligger den betragtning, at det der sker i øjeblikket, og det der vil ske indenfor de næste 15-20 år, i vidt omfang allerede *er* fastlagt. Vi ved, at forhold under barndommen og opvæksten har stor betydning for senere kriminalitetsproblemer. Kriminalitetsudviklingen i 80'erne og 90'erne vil således ikke alene være et produkt af tilværelsens præmisser i disse to årtier på vej mod år 2000, men også af (børne- og ungdoms) tilværelsens præmisser i 60'erne og især 70'erne. De kriminogene kim *er* i vid udstrækning plantet og under en vækst, som meget vanskeligt lader sig bremse. Indbygget i dette *opvækstsynspunkt* ligger også et inertisyndspunkt eller en understregning af betydningen af *den sociale arv* for fremtiden.

Det vigtigste at bemærke sig ud fra den udvikling, kriminaliteten *har* gennemløbet siden anden verdenskrig i Danmark, er måske de såvel store talmæssige som teoretiske overraskelser den har budt på. De *talmæssigt* største overraskelser har været stigningen midt i 60'erne og faldet midt i 70'erne. Teoretisk er det mest bemærkelsesværdige nok de brud, der er sket i de umiddelbare årsags-

sammenhænge og forestillinger om disse. Hvor boligforhold således var en central faktor i 50'erne, var uddannelse det i 60'erne og beskæftigelsen tilsyneladende i 70'erne. Man må også forvente, at tilsvarende brud vil kendetegne situationen fremover, hvor eksempelvis forskellig placering i informationsfundet og/eller fritidsfaktorer kan få større betydning. Kriminalitetsudviklingen er derfor ikke bare en *talrække*, men også enkelte *tal* der må betragtes og kun kan forstås fuldt ud ved at blive relateret til forskellige tidsperioders, ofte kvalitativt forskellige, særlige kendetegn.

Note 1

Nedenfor gives en oversigt over hovedresultaterne fra landsdækkende repræsentative undersøgelser i Danmark af hvorvidt befolkningen har været udsat for forskellige former for lovovertrædelser. Tallene kan p.g.a. forskellige spørgemetoder ikke sammenlignes vandret i tabellen. Man kan eksempelvis ikke multiplicere tal for en halvårsperiode med 4 og sammenligne dette med tal for en toårsperiode. Derimod er lodrette sammenligninger rimeligt forsvarlige, d.v.s. sammenligner indenfor samme referenceperiode og forbrydelse.

For nærmere fortolkning af tallene, og oplysninger om den udspurgte befolkning, henvises til Balvig, 1984.

Procent der har oplevet sig udsat for forskellige former for lovovertrædelser indenfor sidste

Unders. år	2 år		1 år		1/2 år	
	Tyveri	HærværkVold	Tyveri	HærværkVold	Tyveri	HærværkVold
1970						
1971		4				
1972			13	7		
1973						
1974		7	13			
1975						
1976			13		7	1
1977		6	14			
1978			14			
1979				4		
1980					11	4
1981						
1982					13	3
1983			15	13		

Note 2

For landets 54 politikredse er udregnet Spearmans rangkorrelationskoefficient for størrelsen af den procentvise udvikling i kriminaliteten i visse perioder sammenholdt med andre. Det giver følgende resultat:

1974/75 sammenholdt med 1975/76 : - 0.45

$f = 52$, $t(F) = 3.664$, $p < 0.05$ (signifik.)

- 1975/76 sammenholdt med 1976/77 : - 0.37
 $f = 52, t(F) = 2.827, p < 0.5$ (signifik.)
- 1976/77 sammenholdt med 1977/78 : - 0.11
 $f = 52, t(F) = 0.776, p > 5.0$ (ej-signifik.)
- 1977/78 sammenholdt med 1978/79 : - 0.15
 $f = 52, t(F) = 0.918, p > 5.0$ (ej-signifik.)

Note 3

Med hensyn til om arbejdsløsheden stiger eller falder og om antal domfældte *forbryderbegyndere* stiger eller falder fra det ene år til det andet er der for 50'ernes vedkommende overensstemmelse i 50 % af tilfældene, for 60'ernes vedkommende ligeledes 50 % og for 70'erne 90 % af tilfældene.

Med hensyn til sammenhængen mellem arbejdsløshedens udvikling og antal domfældte *recidivister* er der for 50'ernes vedkommende overensstemmelse i 80 % af tilfældene, for 60'erne 60 % og for 70'erne i 50 % af tilfældene.

LITTERATUR

Denne artikel bygger for en stor del på egne tidligere arbejder omkring kriminalitetsudviklingen. Det er derfor fundet mest hensigtsmæssigt at henvise til disse under ét fremfor utallige steder i teksten.

De vigtigste er:

En kriminologisk anmeldelse af Danmark, 1960-1970. Kriminalistisk Institut, København, 1974. Stenc.: 54 s.

Bidrag til belysning af tyveriernes udbredelse og udvikling i Danmark, 1970-1975. Det Kriminalpræventive Råd, 1977.

Samfundsplanlægning og kriminalitetsforebyggende tiltag. NTfK, 1979-80, ss. 96-111. *Kriminalitet og velfærd,* Kriminalistisk Instituts Stencilserie, Nr. 8, 1980.

Den nye fattigdomskriminalitet, KF-bladet, november 1980, ss. 177-181.

Studier over tyveriforbrydelsen I-V. Forskningsrapporter nr. 12 (1980), 13 (1980), 14 (1980), 20 (1982) og 22(1983); Justitsministeriet, København.

Kriminalitet - Angst for kriminalitet - Magtesløshed og fremmedgørelse. Egmont Fondens Fremtidsstudie, København, 1984 (kommende).

Egentlige talrækker for forbrydernes udvikling siden 1950 er ikke medtaget. Der henvises her især til Hanns von Hofer (red) : *Nordisk Kriminalstatistik 1950-1980,* Teknisk Rapport nr. 30, Nordisk Statistisk Sekretariat, 1982.

Litteratur i øvrigt:

Andersen, T. F. & Balvig, F.: *Kriminalitet, arbejdsløshed og sygdom blandt voksne mennesker med en belastet opvækstbaggrund,* NTfK, 1983, ss. 218-224.

Balvig, F.: *Christianias betydning for kriminaliteten og kriminalpolitikken i Danmark,* NTfK, 1978, ss. 1-28.

Bay, J.: *Fra asfaltecowboys til storbyindianer,* Kronik i Information, 22. november 1983.

- Christiansen, K. O. & Pál, L.: *Det mandlige recidiv i Danmark 1933-60*, NTfK, 1965, ss. 29-45.
- Christiansen, K. O.: *Recidivism among Collaborators*, i Wolfgang, W. (red.): *Crime and Culture: Essays in honor of Thorsten Sellin*, 1968, ss. 245-283.
- Ege, P.: *Hvorfor stofmisbrug?*, P. Haases & Søns Forlag, 1982.
- Flagstad, B.: *Kriminaliteten og patruljetjenesten*, Tidsskrift for Dansk Polit, Nr. 11, 1974.
- Hammerich, P.: *En danmarkskronike 1945-72*, Bind 1-3, Gyldendal, Kbh., 1977.
- Jepsen, J. & Pál, L.: *Forecasting the volume and structure of future criminality*, i *Collected Studies in Criminological Research*, Vol. IV, Council of Europe, 1969, ss. 25-209.
- Knudsen, R.: *Kriminaliteten 1960-70*, Arbejdsnotat Nr. 5, Danmarks Statistik, Kbh., 1973.
- Kutchinsky, B.: *The Effect of Easy Availability of Pornography on the Incidence of Sex Crimes : The Danish Experience*, Journal of Social Issues, Vol. 29, No. 3, 1973, ss. 163-181.
- Kühl, P-H & Munk, J. K.: *Dognrytme – tidsanvendelse*, Socialforskningsinstituttet, Meddelelse Nr. 15, Kbh. 1976.
- Moe, M.: *Straffesystemet*, Akademisk Forlag, Kbh. 1978.
- Nordskov Nielsen, L.: *Foranstaltninger over for ungdomskriminaliteten, set på baggrund af kriminalitetens almindelige udvikling i de seneste år*, NTfK, 1962, ss. 44-59.

Adresse: Lektor, mag. scient. soc. Flemming Balvig
Kriminalistisk Institut
Sct. Peders Stræde 19, DK 1453 København K.